

AS ESCRIBENTAS DAS CANAVEIRAS NIDIFICANTES EN GALICIA

Rafael Salvadores e Francisco Arcos*

Cando chega a primavera, nalgúns dos humidais costeiros galegos é posible escoitar o breve e repetitivo canto dun paxariño que destaca, empoleirado nunha cana ou xunco, polo seu rechamante deseño negro e branco da cabeza e o peito. Trátase da escribenta das canaveiras iberoccidental, un dos tres pequenos paxaros (paseriformes) catalogados oficialmente como ameazados en Galicia, e o único considerado en perigo de extinción.

A escribenta das canaveiras (*Emberiza schoeniclus*) é unha especie de ampla distribución global que ocupa medios herbáceos e frecuentemente húmidos desde o norte de África até o extremo Oriente, cuns efectivos estimados en varios millóns de parellas só en Europa. As apreciables diferenzas en distintas poboacións da súa vasta área de distribución (fundamentalmente en ton da plumaxe, tamaño corporal e forma e tamaño do peteiro) teñen levado a recoñecer un elevado número de subespecies de escribenta das canaveiras (entre 15 e 30, segundo autores), indicando un incipiente proceso de especiación. En Galicia só nidifica a subespecie *E. s. lusitanica*, sen nome galego recoñecido, pero que poderíamos denominar escribenta das canaveiras iberoccidental, en contraposición coa outra subespecie que se reproduce en Iberia (*E. s. witherbyi*, escribenta das canaveiras iberoriental), que ocupa a parte oriental da Península (ademais de Baleares, extremo sur de Francia e puntualmente norte de Marrocos). A maiores, efectivos dunha terceira subespecie (*E. s. schoeniclus*) visitan a Península Ibérica en grande número en inverno, chegando desde as latitudes europeas máis setentrionais nas que nidifican de maneira abundante. Mentres *E. s. schoeniclus* ocupa unha ampla variedade de medios en época de cría, as dúas subespecies que se reproducen en Iberia fano exclusivamente en humidais.

Estamos a falar dun pequeno paxaro, do tamaño aproximado dun pardal, pertencente a unha familia (*Emberizidae*) caracterizada entre outros trazos pola pigmentación dos ovos, a modo de garabatos de tinta, do que deriva un nome popular en varios idiomas relacionado coa escritura. Só os machos en época de cría exhiben un aspecto moi vistoso (por desgaste das plumas invernales), xa que femias, aves novas e os machos durante o resto do ano presentan cores pardas e discretas. A subespecie *lusitanica* da escribenta das canaveiras diferénciase sutilmente das outras subespecies do occidente europeo pola súa estrutura xenética e polo seu menor tamaño e plumaxe máis escura, ás relativamente máis curtas e un peteiro desproporcionadamente longo, alto e convexo, características estas dúas últimas que se explicarían como adaptacións a un reducido carácter migratorio e a unha dieta invernal menos baseada en sementes e máis en invertebrados presentes nos talos dos canizos, que abre coa axuda do peteiro.

UNHA SUBESPECIE EN DECLIVE

Aínda que a nivel global a escribenta das canaveiras non se considera ameazada, a especie presenta unha tendencia poboacional en descenso, con varias poboacións e subespecies en risco, como as dúas que nidifican na Península. Ambas considéranse en perigo en España segundo criterios UICN, incluíndose a *E. s. lusitanica* no Catálogo Galego de Especies Ameazadas (CGEA), na categoría En Perigo de Extinción.

A distribución mundial de *E. s. lusitanica* en época de cría limitase ao litoral cantábrico e atlántico ibérico, desde o País Vasco até o norte do Teixo, en Portugal. A súa xa restrinxida área de distribución viuse reducida nas últimas décadas coa práctica desaparición da subespecie de Asturias, Cantabria e o País Vasco. En Portugal atópase tamén moi localizada, con constancia así mesmo de recentes extincións locais, acoñecendo Salreu (na ría de Aveiro) unhas 300-400 parellas reprodutoras, o groso dos efectivos mundiais do taxon. En Galicia está citado desde a década de 1990 como reprodutor seguro ou probable nunhas 16 locali-

Macho adulto de escribenta das canaveiras iberoccidental. Esteiro do Miño.

dades (todas costeiras menos dúas), se ben en seis delas non existen datos recentes de presenza. O censo máis actual realizado (2013) arroxoou un total de 30-42 territorios, confirmando unha tendencia regresiva nos efectivos galegos. Na actualidade, os canavais da desembocadura do Ulla, o esteiro do Tambre (A Ponte Nafonso e A Serra de Outes) e a lagoa da Frouxeira son as localidades máis relevantes para a escribenta en Galicia por número de territorios. Desaparecida de lugares interiores como as Gándaras de Budiño, actualmente só nidifica en lagoas costeiras e humidais intermareais nos que a presenza de canizo (*Phragmites australis*) en maior ou menor abundancia é unha constante.

En base a rexistros de anelamento están comprobados desprazamentos de exemplares entre diferentes humidais galegos, unha relativa fidelidade ás localidades de reprodución e polo menos un caso de invernada en Portugal (no Paul do Taipal, Coimbra, en dous invernos consecutivos) dun exemplar reprodutor en Galicia. Estudos xenéticos sinalan unha escasa diferenciación entre os núcleos poboacionais da subespecie, a pesar de que varias localidades acollen un número moi baixo de parellas, o que apoiaría a hipótese dun frecuente fluxo de individuos entre localidades. Os mesmos estudos sinalan unha baixa diversidade xenética na subespecie, produto dun descenso dos seus efectivos, o que reduce a súa capacidade de adaptación aos cambios que se produzan no medio.

Entre os aspectos menos coñecidos da bioloxía e ecoloxía da subespecie están a dieta, a selección de hábitat en invernada ou mesmo os detalles de como utiliza os humidais en época de cría, campos de investigación aos que non contribúe o xeralmente discreto dos seus hábitos.

CARA Á RECUPERACIÓN DA ESCRIBENTA

As causas de que a escribenta das canaveiras iberoccidental presente unha poboación global tan pequena, fragmentada e en regresión son escasamente comprendidas, o que dificulta a adopción de accións de conservación efectivas. Un factor relevante debe ser a estrita dependencia (polo menos en época de cría) duns medios tan fráxiles e ameazados como son os humidais. Estes espazos contan cun rosario de localidades perdidas ou enormemente degradadas desde mediados do século XX

A marcaxe con cores persigue coñecer os movementos e dinámica poboacional da subespecie. Xuvenil no esteiro do Tambre.

en Galicia (desde a lagoa de Antela até as Gándaras de Budiño ou as marismas de Baldaio), sendo as remanentes obxecto dun extenso catálogo de agresións. Menos evidentes, pero tal vez tamén importantes, sexan os cambios na estrutura da vexetación palustre acontecidos nos humidais aínda existentes, moitos dos cales pasaron dun intenso manexo agrogandeiro en décadas pasadas (pastoreo, sega ou recollida de material para cama do gando) ao práctico abandono, recuperándose así unha sucesión natural da vexetación de consecuencias incertas para a subespecie. A predación de postas e niñadas por depredadores xeralistas ou a redución na dispoñibilidade de alimento debido a cambios nos manexos agrícolas son outros posibles factores de interacción, xunto á potencial vulnerabilidade fronte a eventos catastróficos vinculados ou non ao cambio global, tendo en conta a dependencia actual de medios sometidos á influencia das marés.

En función do anterior, segundo se avanza na comprensión da ecoloxía da subespecie, resulta básico protexer de maneira efectiva os humidais que utiliza e, de ser necesario, abordar accións de manexo encamiñadas a incrementar o hábitat dispoñible nos mesmos. Nestas liñas de actuación, xunto a outras, incide o Plan de Recuperación aprobado en 2013 como consecuencia da catalogación legal da subespecie (Decreto 75/2013, do 10 de maio, polo que se aproba o Plan de recuperación da subespecie lusitánica da escribenta das canaveiras -*Emberiza schoeniclus L. subsp. lusitanica Steinbacher*- en Galicia), que aínda sen contar con orzamento é unha ferramenta de conservación fundamental que debe ser aplicada de forma inmediata.

*Rafael Salvadores e Francisco Arcos son membros de ARCEA Xestión de Recursos Naturais S.L.

BIBLIOGRAFÍA

ARCEA (2008). *Plan de recuperación de Emberiza schoeniclus subsp. lusitanica Steinbacher* en Galicia. Informe inédito de ARCEA Xestión de Recursos Naturais S.L. para a D.X.C.N., Consellería de Medio Ambiente, Territorio e Infraestruturas. Xunta de Galicia.

Kvist, L., Ponnikas, S., Belda, E.J., Encabo, I., Martínez, E., Onrubia, A., Hernández, J.M., Vera, P., Neto, J.M. & Monrós, J.S. (2011). Endangered subspecies of the Reed Bunting (*Emberiza schoeniclus witherbyi* and *E.s. lusitanica*) in Iberian Peninsula have different genetic structures. *Journal of Ornithology*, 152: 681-693.

Neto, J.M., Gordinho, L., Belda, E.J., Marín, M., Monrós, J.S., Fearon, P. & Crates, R. (2013). Phenotypic divergence among West European populations of reed bunting *Emberiza schoeniclus*: The effects of migratory and foraging behaviours. *PLoS ONE* 8(5): e63248. doi:10.1371/journal.pone.0063248.

Hábitat de reprodución da escribenta nos canavais do Ulla.

A Serra de Outes, localidade de nidificación con notable influencia mareal.